

**САТИРИЧНИ ПОХВАТИ ПРИ ИЗОБРАЗЯВАНЕТО
НА ИРАНСКИЯ ПОЛИТИЧЕСКИ ЕЛИТ В РОМАНА
„НА ПОЛОВИНАТА ПЪТ КЪМ РАЯ“
НА САИД НАФИСИ**

*Владимир Митев**

**SATIRICAL LITERARY MEANS THAT DEPICT THE
IRANIAN POLITICAL ELITES IN THE NOVEL
„HALFWAY TO PARADISE“ BY SAEED NAFISI**

Vladimir Mitev

Abstract: The post-World War Two period in Iran is characterized by the feeling of crisis and alienation in the Iranian society. It is strengthened particularly after the coup of 1953, which topples the democratically-elected prime minister Mohammad Mosaddegh. A satirical novel, published in the same year – „Halfway to Paradise“ by Saeed Nafisi provides valuable insights in the reasons for crisis in Iranian society – the negative selection of its elites, who lack qualities, ethics, culture, but are full of vices. The author, who belongs to the old elites of his country, masterfully depicts the weaknesses and comic elements of the Iranian political elites through a skillful usage of various satirical literary means. That is how the condemnation of those newcomers among the tops of the country is achieved.

Keywords: political elites, vices, Iranian society, post-World War Two, satire.

Иранската литература между Втората световна война и Ислямската революция отразява проблемите и търсенията на едно общество в криза, борещо се с предизвикателствата на модернизацията, с усещането си, че е експлоатирана периферия, с корупцията, държавната репресия и социалните проблеми. В произведенията на иранските писатели от този период се разглеждат отношенията между Иран и Запада, търси се перспектива и справедливост за обикновения иранец, описва се безцелното съществуване, отчуждението, загубата на корени. В същото време търсените решения са свързани с дефинирането на нов субект в иранското общество, на нов иранец, служещ на своята общност, верен на традициите, владеещ технологиите, имащ куража да създава сам ред вместо да бъде просто една брънка в съществуващата гнетяща система.

Решенията, които иранските интелектуалци намират обаче се оформят по-скоро с приближаването на Ислямската революция от 1979 г., когато дисидентските настроения се засилват и в един момент стават неконтролируеми. Те

* **Владимир Светлозаров Митев** – докторант в катедра „Класически изток“, ФКНФ, СУ „Св. Кл. Охридски“, e-mail: vladimir.mitev@abv.bg

се появяват особено остро след като през 1953 г. иранското общество преживява шока на организирания от САЩ и Великобритания преврат, който сваля от власт премиера Мохаммад Мосаддег, дръзнал да национализира нефтената индустрия. Травмата на този преврат белязва иранците и до днес и се отразява и в литературата, води до пасивност, вглъбеност, оттегленост от обществените каузи.

Как става възможно така лесно, с пари отвън и с чуждестранна разузнавателна операция, иранци да тръгнат против националния интерес на своята страна, свързан с контрола над нефтодобивната промишленост, и да подкрепят свалянето на просветения лидер Мосаддег? Един уникален сатиричен роман, публикуван през 1953 г. дава отговори на този и на много други въпроси за иранското общество от онова време. „На половината път към Рая“ на Саид Нафиси (Нафиси 2018) изобличава парвенющината, низостта, лицемерието, суетата, бездарието и много други отрицателни качества на иранския „елит“ от този период. Романът използва блестящо редица художествени похвати, за да разкрие механизмите, по които иранското общество се превръща в дълбоко корумпирано, зависимо и безсилно. Именно тези литературни способности изследвам в тази статия чрез метода „деск рисърч“. Целта е няколкопластова – да представи пред българската културна и академична общественост важен роман от иранската литература, да очертае картината на иранския политически елит от периода след Втората световна война, да разгледа дефицитите на този елит в контекста на колониалния елит от Третия свят.

Саид Нафиси е истински представител на иранската интелигенция, доколкото целият му род по някакъв начин заема водещи позиции в интелектуалния и социалния живот на страната през XX век. Сред роднините му са Моадеб Нафиси – наставник и лекар на иранския шах Реза Пахлави (управлявал в периода 1925 – 1941 г.), синът на Моадеб – Хабиб Нафиси – висш държавник, дипломат, основател на технически университети в Техеран и автор на няколко трудови закони на Иран, Хамид Нафиси – литературен критик и медиен експерт, антропологът Сиамак Нафиси и нашумялата в по-ново време племенница на Саид Нафиси – Азар Нафиси, антрополог и автор на преведената на много езици книга „Да четеш Лолита в Техеран“.

Самият Саид Нафиси е роден през 1895 г. в Техеран в семейството на известен лекар. Саид първо учи в училище, създадено от неговия баща, после завършва единствената гимназия по онова време. На 15 години заминава да продължи образованието си в Нюшател, Швейцария и после в Парижкия университет. След завръщането си е преподавател по френски, служител в държавната администрация и се развива като интелектуалец в близкото обкръжение на Малекошшоара Бахар – значим ирански поет със симпатии към времето на гаджарите. С времето Саид Нафиси става преподавател в Техеранския университет. Преподава и извън Иран – в Бейрут, Кайро и на други места.

Тези биографични данни подсказват специфичното житейско място на автора и обясняват неговото силно иронично отношение към новия ирански елит, който се утвърждава в страната към средата на XX век. Той е роден и

израства в семейство с добра социална позиция. Притежава безспорен талант, образова се по най-добрия възможен начин, през целия си живот се чувства като човек, който е в лидерска позиция спрямо масите в своята родина. В същото време обективното развитие на Персия (след 1935 г. Иран) води до известно псевдодемократизиране на обществото. Хора с ниска култура, с тесен житейски хоризонт, с личностни слабости, но напористи и с желание за кариерно развитие, се изкачват в обществен план. Техният начин на живот, посредственост, ценности и пороци са подложени на унищожителна критика в „На половината път към Рая“.

За да постигне своята цел и да заклеми недъзите на иранското „висше общество“ от онзи период, Саид Нафиси използва редица характерни литературни похвати за сатиричните текстове.

Описание:

Описанието представя дадено място, обект, характер или група по начин, който го прави жив и разкрива неговите характеристики.

Пример:

Голямото двуетажно здание, украсено по грубоват начин в тъмнозелено и тъмночервено показваше при досег със светлината на техранското слънце, че нечестно добитите пари се озовават отново и отново в ръцете на бездарните хора. Позлатените фуги в циментовите изпъкналости и фризовете около колоните подчертаваха елементарния вкус на новопоявилата се столична аристокрация в Иран. (Нафиси 1960: 6).

Анализ:

Домът е лицето на всяко иранско семейство. А лицето показва вътрешността. Описвайки сградите на новобогаташите, авторът изобразява лицето и същността им. Това са хора без никакво естетическо чувство и без натрупвания. Те използват без мяра злато и кичозни орнаменти, като по този начин засвидетелстват за своята елементарност и парвенющина.

Част от описанието е и директната авторова характеристика за това как „нечестно добитите пари“ се употребяват от „бездарните хора“. Това е и присъда над самия дух на времето, който позволява именно на подобни хора да се издигат в обществото и да формират новия псевдоелит.

Сарказъм:

При сарказма осмиването е жестоко и цели да разруши образа, да го лиши от каквато и да е стойност.

Пример:

На тоалетката ѝ стоеше неголям негов портрет в семпла сребърна рамка. Ако Нахид искаше да получи каквото и да е от Мануч, тя вземаше демонстративно този портрет в ръце и го гледаше с влюбени очи. Сърцето на Манучехр не издържаше, то започваше да тупти сладостно и забравяйки всякакви свои сметки, той поклащаше плешивата си глава, предавайки се. Ами да, за любовта на този свят също се плаща. Освен това господин Манучехр Дулатдуст знае, че любов без сделка при взаимноизгодни условия не продъл-

жава дълго. А не е ли бракът една изгодно сключена сделка? Ако не е, каква е разликата между мъжа и първия уличен стълб? (Нафиси 1960: 7)

Коментар:

Романът разглежда последователно различни властови структури в иранското общество – сивите кардинали и масоните, като отделя подобаващо място и на съпругите на мъжете от политическия елит. В случая е иронизиран фалшивият брак по сметка между Нахид и Манучехр Доулатдуст, престореността в отношенията им, нарцисизмът на съпруга и детинският манипулативен начин, по който съпругата постига целите си. Така разбираме, че в иранския елит всичко е фалшиво – както жилищата демонстрират една заможна фасада, зад която се крият примитивни хора, така и вътре в домовете отношенията са „прагматични“ до степен, че са само една комична имитация на „любов“. Всичко е пари, власт, суета и пресметливост. А сърцето на Манучехр, което сладостно тупти, когато съпругата се вглежда влюбено в портрета му демонстрира и неподправената инфантилност на емоциите.

Контраст:

Чрез контрастът изпъкват по-добре качествата на героите и свойствата на обектите. На фона на своята противоположност, те се виждат особено ясно. А напрежението между тях внушава идеята на автора.

Пример:

Животът в Иран таи в себе си хиляди неочаквани неща. Можеше ли някой да предположи преди десет години, че синът на търговеца на върви от лавката край пазара ще се превърне във влиятелно лице от политическия апарат на Иран, а за неговата примитивна жена, която би била посмешище дори в квартала на бедняците и малцинствата, ще заговорят в аристократичните кръгове на Техеран?

Има Бог, който твори подобни чудеса! (Нафиси 1960: 9)

Коментар:

В случая наблюдаваме класически контраст в романа „На половината път към Рая“. Издигналите се хора имат скромни, простовати произходи. Без да се казва експлицитно, всеки път възниква въпросът, как синът на търговеца на върви от една лавка край пазара успява да стане влиятелен фактор. За истинското му социално ниво вероятно свидетелства образът на неговата съпруга, която е „примитивна“ и „посмешище“, но сега, след като съпругът ѝ е овластен, лицемерните ирански аристократични кръгове гледат на нея с интерес. Критиката на автора е както за новобогаташите, така и за лицемерния елит, който не съди за хората по тяхната същност, а по властта и влиянието им, по степента, в която тези хора могат да бъдат употребени за едни или други цели. Така това, което по принцип би било примитивно и посмешище, изведнъж се превръща в достойно и приемливо.

Контрастът съществува спрямо обикновените хора, към които аристократичния елит се отнася с неприязън и ги държи настрана. В момента обаче,

в който обикновен човек се сдобие с власт, изведнъж грозното става хубаво, скучното става интересно, смешното става достойно за уважение.

Сравнение:

Един предмет или личност се уподобява на друг предмет или личност с характерни свойства. Сравнението често е метафорично и разкрива кратко и ясно същността на даден човек или обект от творбата.

Пример:

Тази дълбока въздишка, изтръгната от двадесет и три гръдни коша, облекчи прелестните дами, потопени в атмосфера на честност и дълбок морал. Не можете да си представите как моралните поражения отслабват гръдите на тези госпожи, стегнати в корсети и сутиени, изтласкващи всичкия натрупан там въздух. Неопитен човек би го приел за въздишка на скърбяща душа, но това изобищо не е така. Гръдите на такава дама приличат на чадър: когато го сгъват, и металните пръчки се прибират, коприненият плат губи опората си и се превръща в смачкано покритие. Същото се случва с аристократката от Техеран: тя се надува от съзнанието за величие, но щом загуби позиции, цялата тази важност и арогантност изхвърчат мигновено през яката на сатенена или копринена рокля, оставяйки празното покривало. (Нафиси 1960: 25)

Коментар:

Цялият пасаж внушава ясна идея – жените аристократки от Техеран са въздух под налягане. Сравнението им с чадър, който има само два режима – отворен (гръди пълни с въздух, жени, имащи самочувствие) и затворен (спихнали гръди, жени, лишени от позиции), показва, че иранските жени от елита нямат собствена стойност. Те са важни само до степената, до която някой ги подкрепя и помпа със самочувствие. Те са неавтентични и безжизнени сами по себе си.

Гротеска:

Гротеската се използва, за да се опише нещо странно и неестествено в своята форма, изглед или характер, нещо неугледно, противно и абсурдно.

Пример:

Господин Шейх Хади Тейеби от Язд, когото накратко наричат доктор Тейеби, е чудо на природата, каквото се появява в божия свят веднъж на няколко века. Той е доста съществен болт в странната машина, наречена иранска държава. Въпреки посредствения си ум, вързания си език, сърцераздирателния си акцент от Язд, отвратителния си маниер да говори дори за дреболии с мистериозен глас, наполовина шепнец, сякаш споделя кой знае какви тайни, той вече повече от тридесет години върти хората около своите къси, дебели и сини пръсти не само в Меджлиса на Иран, но и навсякъде.

Среден на ръст, умерено пълен, той има обикновен, неотличаващ се с нищо външен вид. Слава на Твореца, създал тази удивителна човешка неопределеност, на господаря, за когото е невъзможно да се каже дали е красив или грозен, дали има разум или не, дали разбира какво говори, дали спи или е буден, жив или мъртъв, дали има сърце, дали може най-накрая да се почувства мъж, жена или животно.

Някой виждал ли го е натъжен дори за секунда? Изрази ли поне веднъж неговото каменно лице наслада, възхищение, радост? Той е като крастава жаба – не можете да разберете какво мисли, какво заговорничи; като плесен на брега на река или върху ствол на дърво, като животно, растение или камък.

Психолозите трябва да извървят дълъг път и да дойдат в Иран да погледнат това странно създание. Случва се, че когато една машина се развали, да започне да произвежда брак – странни, неразбираеми продукти. Този скъп и любезен господин също е продукт на счупена машина от фабриката на природата. Сигурен съм, че ако се обърнем към самия Господ Бог, той няма да може да определи творението на собствените си ръце и евентуално ще го класифицира в специален, пети тип същества – след човека, животните, растенията и минералите, наричайки този вид „доктор Тейеби Язди“... Тогава Язд, градът на поклонниците, ще стане четвъртото място след рая, ада и чистилицето. След смъртта си хората биват разделяни на три групи: едни за рая, други за ада, а трети за чистилицето. Сега типове като доктор Тейеби трябва да бъдат причислени към една четвърта категория и изпратени в Язд, като по този начин се издигне величието на този славен град. (Нафиси 1960: 37 – 38)

Коментар:

Цитатът недвусмислено посочва нечовешката природа на доктор Тейеби. Той е загадка за науката. Как такъв невзрачен, неопределен човек е способен да има такава огромна власт и да върти иранския парламент около пръстите си в продължение на 30 години? Неговото единствено качество изглежда е липсата на каквито и да е качества. Неслучайно, той постоянно е сравняван с влечуго, със студенокръвно и отблъскващо същество, неспособно на човешки емоции.

Образът на сивия кардинал Тейеби отново насочва към същността на иранския елит – ако подобен човек реди иранската политика, е логично да има отрицателен естествен подбор по нейните върхове. Логично е той да издига нагоре подобни на него безлични кадри. А бездарието да се превръща в централна и отличителна черта на иранските политици.

Това са само някои от най-характерните литературни способности, използвани за окарикуряване и заклеяване на иранския политически елит от средата на XX век в романа „На половината пък към Рая“ на Саид Нафиси. Разказвачът поддържа постоянно читателя ангажиран. Героите са отклонение от хода на еволюцията като господин Таеби, лишени от собствена динамика и постижения, така както и жените аристократки в Техеран, самовлюбени, изкуствени, коварни, лицемерни, безпринципни и т.н.

Хасан Джавади – преподавател по персийска литература в Университета на Калифорния в Бъркли, описва романа „На половината път към Рая“ като история за това как едни неверни съпруги лъжат също така неверните си съпрузи (Fathi 1985: 55)

„Прекрасното познаване на политическия живот на Иран, тънката наблюдателност, способността да се пише живо и увлекателно, позволяват на Саид Нафиси да създаде остър, ярък памфлет на актуална политическа тема. Всичко

в това произведение, като се започне с остроумните имена на героите, има дълбок смисъл, в който се улавя намек за действително протичащите явления и събития през 40-те години“, обяснява съветският иранист Дж. Дорри в книгата си „Персийска сатирическа проза“ (Дорри: 1977: 150).

Силата на сатирата е в изобличаването на обществените недъзи и романът „На половината път към Рая“ не прави изключение. През десетилетията след издаването на книгата кризата в иранското общество се задълбочава. Неговият подчинен статут на международните сили се засилва на базата именно на експлоатацията на слабостите на иранския политически елит, описани така майсторски от Саид Нафиси.

Романът има почти само антигерои. Внушението е, че Иран има нужда от нов политически елит, от управленци, които са истински образовани и експерти, вместо двулични и безчувствени имат емпатия, вместо продажност, държат на морални принципи. Проблемът за политическия елит е винаги актуален и съществува в много държави. Приносът на Саид Нафиси е, че със своите различни изразни средства създава достоверна и въздействаща картина на иранското общество от края на 40-те години.

БИБЛИОГРАФИЯ

Дорри 1977: Дорри, Джахангир – Персидския сатирическа проза, 1977, Наука, Москва. // Dorri, Dzhagangir – Persidskaya satiricheskaya proza. Moskva: Nauka, 1977.

Нафиси 1985: Нафиси, Саид – На полпути в Рай, 1960 г. Иностранной литературы, Москва. // Nafisi, Said – Na polputi v Raij. Moskva, Innostrannoy literaturiy, 1960.

Нафиси 2018: Нафиси, Саид – На половината път към рая, Махриш, Техеран, 2018. // سعید نفیسی نیمه راه بهشتت ماہریش

Fathi, 1985: Fathi, Asghar – Women and the Family in Iran, Leiden, 1985.

https://books.google.bg/books?id=hxZg9Ri4E5YC&pg=PA55&lpg=PA55&dq=halway+to+paradise+said+nafisi&source=bl&ots=ruPabAQUQS&sig=ACfU3U2JgVvVA_-59bQUF4L3jatkZvPPPg&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiz3ruS_o_uAhVS3KQKHancAT E4ChDoATAIegQIBxAC#v=onepage&q&f=false Посетено на: 9 януари 2021 г.

The Oxford Encyclopedia of Literary Theory <https://oxfordre.com/literature/page/literary-theory> Посетено на 15 януари 2021 г.